

30-31 Mayıs 2009

ANADİLİ ve EĞİTİM
MOTHER TONGUE and EDUCATION

DİL-KÜLTÜR İLİŞKİSİ

Necmiye Alpay

Dilbilimci

ABSTRACT

The relation between language and culture and the current situation of this relation is questioned in this paper. In this context, after having a short look to the specific and general definitions of language and culture, it is claimed that linguistic and cultural events have various dimensions that are inextricably linked and that individuals learn language and culture at the same time. Language is a transmitter of culture while culture is a social fact with its universal and non-universal aspects. Every human being, beginning from the birth, experiences an education process not only through facing new opportunities but also new bans and restrictions. From this point of view, it can be argued that educational efforts and peace efforts have many features in common. Cultural entities occur within the family, town/district, race, ethnic group, nation etc. or within an international context and completed in economic, political and ideological processes. Our mother tongues and language policies are inseparable components of the same process. Today, interconnected social processes are globally interrelated and mutually effecting each other. This is the case for languages and cultures as well. At the global level, the US centered imperial forces of attraction are at work. Languages and cultures on the periphery are gradually becoming subcontractors or figure artists of these forces. Voluntary and forced assimilation processes are in operation. An egalitarian ethics becomes more and more important under the influence of these compelling forces and factors.

Dil ve kültür, üzerlerinde ayrı ayrı çok durulmuş iki kavram ve olgu. İkisi de çokboyutlu; aralarındaki ilişki de öyle. Ancak, benden istenen bu konuşma Eğitim Sen'in "Anadilinde Eğitim Sempozyumu" çerçevesinde yer aldığına göre, söyleyeceklerimi bu bakış açısı çerçevesinde toparlamaya çalışacağım.

Dil kavramının ve kültür kavramının tanımlarından söz ederken, aralarındaki ilişkiden de söz etmeye başlamış oluyoruz, çünkü bu konuda aklımızdan geçen ilk sorulardan biri şudur: İki kavramdan hangisi diğerini kapsar? "Kültür" denince bunun içine "dil" de girmez mi? Diğer yandan, dilin içermediği ya da taşımadığı bir kültür var mıdır? Dilin sözel olan ve olmayan tüm biçimleri sonuçta kültürün hizmetinde değil midir? Gerçekten de, son derece iç içe iki kavramdan söz ediyoruz. Ancak, iki kavramın özdeş olmadığını da biliyoruz.

Bir yerden başlayabilmek için, "kültür" kavramına bakalım önce. Çevreye kulak kabarttığımızda, "tartışma kültürü, popüler kültür, müzik kültürü, yayla kültürü, kültürlü kişi, ulusal kültür, Türk kültürü" vb çok çeşitli kullanımlarına rastlıyoruz bu kavramın. Bunların her biri, ilgili alandaki maddi ve manevi birikimlere denk düşüyor. Ve elbette, o birikimlerin sağladığı olanaklara, yetilere ya da olumsuzluklara.

Genel olarak "kültür" kavramı ise, insanın doğa ile ilişkisinde diğer canlılardan ayrıldığı düşünülen özelliğidir: İnsan, doğayı "olduğu gibi" kabul etmeyip ona müdahale eden, doğayı ve kendi yaşamını kendi isteği doğrultusunda değiştirip düzenlemeye çalışan bir varlık. Bildiğimiz kadarıyla, bu özelliği taşıyan tek varlık.

Birey düzeyinde müdahale, bebeğin doğumuyla birlikte başlıyor. İnsan yavrusu, annesine ve babasına en uzun süre bağımlı kalan ve onlardan en geç, en güç ayrılan varlık. Bebeğin önce çocukluk sonra da gençlik yani bağımsızlık aşamasına gelmesi, aynı zamanda dilini ve kültürünü edinme sürecidir. Dille birlikte, ayrılmaz bir biçimde, kültür de ediniliyor.

Belirli bir kişinin kültüründen söz ettiğimizde, o kişinin ille de bir toplum mensubu olduğu gerçeği önemli. Sanat alanında, ormanda kaybolup hayvan toplumlarına

dahil olan insan izleği boşuna işlenmemiş olmalı. İnsan toplumlarından uzak kalan birey, bize benzemiyor; benzeyebilmesi için, her şeyi büyük bir hızla öğrenmesi gerekiyor; genellikle de, insan toplumunda mutlu olamayıp geri döndüğüne tanık oluyoruz. Kültür esas olarak toplumsal bir birikim çünkü. Yeni gelen her birey, işiterek, görerek, tadarak, dokunarak, ama her şeyden önemlisi taklit ederek, mensup olduğu topluluğun kültürünü ediniyor.

Birey erişkinliğe doğru yol aldıkça bireysel yetileri de belirginleşiyor: Becerileri, yaratıcılığı vb. fazlasıyla karmaşık bir varlık olan insanın tüm belirleyenlerini bildiğimiz söylenemez. Ancak, en uç örnek ormanda kaybolan çocuk olmak üzere, içinde bulunulan toplumsal ortamın sunduğu ya da sunmadığı olanakların belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir.

Bebek, anadilini ve aile kültürünü edinerek büyüyor. Yeryüzündeki tüm insanların tarihi, bebeğin bilinen iki noktada ortak eğitim aldığını gösteriyor: Tuvalet terbiyesi ve ensest yasağı. Çocuk, anadilinin yanı sıra bu iki temel kültür öğesini edinerek büyüyor. Kültürün bunun dışındaki neredeyse tüm boyutları, topluluktan topluluğa değişiyor. Dil, yaşam tarzı, düşünme tarzı ve diğer insani hallerimize ilişkin tutumlarımız büyük farklılıklar gösteriyor ve ortak noktalar içeriyor.

Bebeğin ve çocuğun yaşamı, topluluğun kuşaklar boyu oluşturduğu kültürün yasakları ve olanaklarıyla aşama aşama karşılaşılıyor. Kendi kişiliğimize kavuşmak için annemizden ayrılıyor. Annemiz ve yakınlarımız bizi dilin ve kültürün öğeleriyle karşılaşmaya hazırlıyor. Bu karşılaşmaların bizi bir gerginliğe, şoka ya da çatışmaya sürüklememesi için, her aşamada iyi hazırlanmış olmamız gerekiyor. Eğitim ve barış çabası bir anlamda bu çatışmaların önlenmesi anlamına geliyor. Eğitim, çocuğun, kültürü edinmesi ve ona, yenileyici/yaratıcı katkılarda bulunmaya hazır duruma gelmesi için yardım etmek anlamına geliyor. Barış ise, bireyin ve toplulukların daha sonraki kültürel karşılaşmalara hazırlanması süreci: çatışma kültürünün egemen olduğu toplumlar, belki yine çocuğu hazırlıyor ama, daha büyük çatışmalara yöneltmek üzere.

Kültürel karşılaşmalar, aile, mahalle, ırk, kavim, ulus vb çerçevelerde olabiliyor. Ayrıca, okul, devlet, dernek, siyasal parti gibi farklı biçimler de alabiliyor toplumsal yaşam. Bunların tümü de kültürel nitelikte; yani, bildiğimiz biçimleriyle doğada bulunmuyor bu oluşumlar; tümü biz insanların eseri.

Biz insanlar kültürel oluşumları aynı zamanda iktisadi, siyasi ve ideolojik süreçler içinde kotarıyoruz. Ve bütün boyutlar, somut yaşam içerisinde doğal dillerle iç içe geliyor. Doğal diller, anadillerimiz. Birey ve toplum yaşamının ayrılmaz bir parçası. Dar ve geniş anlamdaki kültürün hem taşıyıcısı, hem oluşturucusu. Geniş anlamdaki “kültür”, iktisadi, siyasi, ideolojik ve tarihsel, tüm boyutları kapsıyor. Dar anlamda ise, “kültür” sözünden daha çok bilim, sanat ve felsefeyi anlıyoruz.

Toplumsal boyutta günümüz dünyasına baktığımızda, hem dil hem de kültür açısından, ABD merkezli bir emperyal çekim gücü görüyoruz. Bu çekim gücü son elli yılda giderek hızlandı ve küreselleşmenin bilinen biçimlerini aldı. Bu süreçte İngilizce ve Anglosakson kültür, giderek metâya, ticari mala dönüştü. Dünyadaki küçük büyük 6000 anadili, taşıdıkları kültürlerle birlikte, bir anafora kapılmış gibi ağırlık yitiriyor. Büyük balığın küçük balığı yuttuğu bir süreç yürürlükte. Sermaye birikimine paralel bir süreç bu. Çevre diller ve kültürler, ancak egemenlerin turistik ya da folklorik ilgisine mazhar olduklarında “sahnedeki” görünebiliyor, o da yalnızca figüran olarak.

Çevre ülke demek, günde 60-70 kişinin öldüğü patlamalarla “yaşanabilen” ülke demek. Biz de günde 60-70 değilse bile, bazen 6-7 kişinin öldüğü ülkelerden biriyiz. Bir yandan baba kültürünün, yani patriyarkanın, bir yandan yüz yıllık yasakların biriktirdiği basınç, patlamalara yol açıyor. Özellikle de, dünyada biriken basınçla birleştiğinde.

Egemenlerin hem dili, hem de eğitim, bilim ve sanatı ve hatta felsefesi çok para ediyor. İngilizce, en önemli ihraç mallarından biri. Fransız düşünür Pierre Bourdieu, “kültürel sermaye” kavramını üretti: Orta sınıflar ve ‘yüksek’ sınıflar, büyük paralar harcayarak çocuklarını dil ve benzeri bilgilerle donatıyor; “kültürel sermaye”den kasıt bu. İktisat bilimi de toplum düzleminde buna “beşeri sermaye” diye gelmiştir.

Dünya düzeyinde böylece bir yandan gönüllü asimilasyon devam ederken, bir yandan da zora dayalı asimilasyon süreçleri işleyiş halinde. Kimse egemenlik altındaki dil ve kültürlere kaynak ayırmak istemiyor. Dillerimiz ve kültürlerimiz, çok mecbur kalındığında vitrin süsü ya da dükkândaki mal çeşidi olarak göstermelik, ikinci sınıf olgulara dönüşüyor.

Eşitlik duygusu ve eşitlikçi ahlak, yüzyıllar boyu dünyada bir ütopya muamelesi gördü. Bugün artık ortaya çıktı ki etik bir seçim olarak eşitlikçilik, bir zihniyet olarak, insan toplulukları için hem kaçınılmaz, hem de vazgeçilmezdir.

Çocukların da, büyüklerin de, farklılıkları öğrenmeye ve farklılıklarla karşılaşmaya hazır olmaya ihtiyaçları var. Bu ise, gerçek bir özgürlük ortamına ihtiyaç gösteriyor. Sorunlarımızı korkmadan konuşabileceğimiz, çocuklarımız karşısında mahcup duruma düşmeyeceğimiz bir özgürlük ortamı istiyoruz. Anadillerimizi seviyoruz.